

UOT:37.

**AİLƏDƏ ŞAGİRLƏRİN PEŞƏ SEÇMƏYƏ HAZIRLANMASI
SOSIAL VƏ PEDAQOJİ PROBLEM KİMİ**

Əliyev Araz Boran oğlu, Əliyeva Hicran Nəsir qızı
ADPU- nun Ağcabədi filialı
Ani.eliyev.95@bk.ru

Xülasə: Məqalədə şagirdlərin ailədə və məktəbdə peşə seçməyə hazırlanması işinin sosial və pedaqoji aspektləri diqqət mərkəzinə çəkilir.

Hazırda cəmiyyətimizin yararlı, ixtisaslı kadrlarla təmin olunmasının əsasının ailədən başlanması və valideynlərin bu işdə vəzifələri və məsuliyyətləri məqalədə öz əksini tapmış, eyni zamanda valideyn-övlad, valideyn-məktəb əlaqələrinə geniş yer verilmişdir.

Açar sözlər: peşə seçimi, pedaqoji problem, sosial, gənc, valideyn

Ключевые слова: профессиональный выбор, педагогическая проблема, социальная, молодежь, родитель.

Key words: professional choice, pedagogical problem, social, youth, parent

Valideynlər övladlarının ilk tərbiyəçiləridirlər. Onlar unutmamalıdırlar ki, cəmiyyətimizin gələcək qurucularının müvəffəqiyyəti, uğuru, hər kəsdən öncə onların sevinci, uğuru fəxridir. Bütün bunlara nail olmaq üçün valideynlər uşaqlarına nümunə olmalıdırlar. Yəni uşaqlar ailədə böyükələrin hər bir hərəkətinə, hətta bizim fikir vermədiyimiz kiçik hərəkətlərə, jestlərə də diqqət yetirir və yadda saxlayırlar. Təsadüfi deyildir ki, yeniyetmələrin əksəriyyəti valideynlərdən birinin yolu ilə gedir, yəni onun sahib olduğu peşəyə maraq göstərilir: məs. “Mən atam kimi həkim olacam” və yaxud “Mən müəllimə olmaq istəyirəm, çünki anamda müəllimədir” və s. Amma, nümunə olmaq o demək deyildir ki, uşaqlar valideynlərin seçdiyi peşələrə yiyələnəməlidirlər. Görkəmli pedaqoq A. S. Makarenko (1888-1939) çox haqlı olaraq qeyd etmişdir ki, valideynlər uşaqları yalnız onlarla söhbət zamanı deyil, hətta evdə olmadıqda da tərbiyə edirlər, yəni öz hərəkətləri ilə nümunə olurlar.

Bildiyimiz kimi uşaqların tərbiyəsi zamana, dövrə görə dəyişir, dövrün tələbinə uyğun olaraq təkmilləşir, yeniləşir. Yəni zaman ötdükcə insanların fikirləri də, psixologiyası da, maraqları, meyləri də dəyişilir, hətta müasir dövrün tələbinə uyğun peşələr seçməyə də maraq göstərilir. Cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafı ilə dəyişilən və daim inkişafda olan proseslərdən biri də peşəyönümüdür. Bu problem, cəmiyyət inkişaf etdikcə inkişaf edir, genişlənir, yeni mahiyyət və məzmun kəsb edir. Bu da özünü hər şeydən əvvəl cəmiyyətdə tərbiyənin məqsəd və məzmununun yeniləşməsində, sosial-iqtisadi inkişafında dinamikasında və elmi-texniki tərəqqinin məktəbin bütün sahələrinə daha çox nüfuz etməsində göstərir.

Peşəyönümü işinin sisteminin yeniləşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi onun mahiyyət və məzmununun cəmiyyətimizin indiki tələbləri səviyyəsində aparılması mühüm əhəmiyyətli bir məsələdir. Bu işdə nədən, hansı məsələlərin cəmindən başlamaq, hansı məzmununda və istiqamətlərdə iş görmək, onu nə ilə yekunlaşdırmağı aydın dərk etmək problemin həllində pərakəndəliyin və sistemsizliyin qarşısının alınmasında mühüm rol oynadığından hər bir müəllim, tərbiyəçi, valideyn pedaqoji kollektiv onun sistemi haqqında ətraflı biliyə malik olmalıdırlar. Təbiidir ki, peşə seçməkdə adamların təsiri güclüdür, eyni zamanda ayrı-ayrı adamlar bu təsiri müxtəlif tərzdə başa düşürlər. Məktəbli valideynlərindən, ən yaxın

adamlarından, müəllimlərindən nümunə götürdüyü kimi, onlardan nümunə götürməyədə bilər. Yəni təsir gözlənilmədiyi kimi deyil, əksinə də ola bilər. Bu, onunla izah olunur ki, ixtisas seçmə həmişə heç də mühitin təsiri ilə həll olunmur, daha doğrusu ixtisas seçməkdə şagird heç də passiv olmur. Peşə seçmə şüurlu bir prosesdir və şagirdlərə istədikləri peşəni seçməkdə müstəqillik də zəruridir. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, şagirdlərin özlərinə peşə seçməsində şəxsi nümunənin, müəllimin, valideynin məsləhətinin, uşağa fərdi xüsusiyyətindən asılı olaraq istiqamət verilməsinin böyük rolu vardır. Yeniyetmə və gənclərin peşəyönümü işi xüsusi dövlət əhəmiyyəti kəsb edən mürəkkəb kompleks problemdir. Bu problem bilavasitə xalq təsərrüfatının inkişafı, elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi ilə bağlı, elmi kökləri olan bir problemdir. Müasir dövrdə peşəyönümü həm də siyasi əhəmiyyət kəsb edir.

Peşəyönümünü pedaqogika elmi sahəsində çalışanlar cəmiyyətin sosial-iqtisadi tələbatına uyğun olaraq şagirdlərin maraq, meyl və qabiliyyətinə müvafiq düzgün peşə seçilməsində ailə, məktəb, texniki peşə təhsili sisteminin istehsalat kollektivlərinin və ictimaiyyətin birgə fəaliyyəti kimi baxırlar. Bu həqiqətdə belə olmalıdır. Çünki, peşəyönümü işi təkcə məktəb tərəfindən aparılırdı, heç bir səmərəli nəticə alınmazdı. Bu baxımdan unutmamaq olmaz ki, ailənin yuxarı sinif şagirdlərinin peşə seçməyə hazırlanmasında əməyi, rolu əvəzsizdir. Ailə tərbiyəsinin təsiri güclüdür. Kiçik yaşlarından, yəni məktəb yaşına qədərki dövrdə uşaqlar ailə əhatəsində olurlar. Valideynlərin onlarla müntəzəm məşğul olması, onların məktəbə hazırlanması çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Uşaqların kiçik yaşlardan istedad və qabiliyyətlərinin aşkarlanması vacibdir. Məsələn: uşaqların əksəriyyəti, demək olar ki, hamısı kiçik yaşlarında şəkil çəkməyi çox sevir. Lakin onların heç də hamısı sonralar şəkil çəkməyə böyük maraq göstərmirlər. Bəziləri davam etdirir, bəziləri isə ümumiyyətlə bacarmadıqlarını bildirirlər.

Bu baxımdan hər bir valideyn öz övladının bacarığını, qabiliyyətini, maraq və meylini dəqiq bilməlidir və bütün bunları nəzərə alaraq tərbiyə işi ilə məşğul olmalıdır. Bəzi valideynlər “vaxtım yoxdur”, “məktəbə gedəndə öyrənərsən” və s. bu kimi sözlərlə uşaqlarına əhəmiyyət vermirlər. Bilmək olmaz uşaq böyüyəndə hansı sənətin sahibi olacaq, əgər onun rəsmə, şəkil çəkməyə böyük həvəsi varsa bəlkə də o böyük rəssam ola bilər. Bunun üçün onu inkişaf etdirmək lazımdır. Yəni də ilk növbədə ailə bu işdə ona yardımçı olmalıdır. Uşağı hər hansı bir dərəcəyə yazdırmaq, ona maraqlandığı sahə üzrə jurnallar, şəkilli kitablar almaq, onun verdiyi suallara mümkün qədər ətraflı cavab vermək, başa düşdüyü çərçivədə izah etmək, uşağın gələcəyi üçün çox əhəmiyyətlidir.

Valideynlər unutmamalıdır ki, onların ailəsində cəmiyyətin gələcək qurucularından biri yetişir. Onun seçdiyi peşənin cəmiyyətə faydalılığı vacib bir məsələdir. Ona görə də ilk addım elə atılmalıdır ki, sonrakı yol gəncləri də təmin etsin. Bu baxımdan gələcəkdə hansı peşəyə sahib olmaq barəsində gənclər hələ orta məktəb partası arxasında ikən fikirləşməlidirlər. Gənclərə nikbinlik, yəni gələcəyə inam, ən vacibi isə özünə inam kimi xüsusiyyətlər də aşılanmalıdır. Çünki peşəseçmə şəxsiyyətin inkişafı ilə bağlı olan bir prosesdir. Bunun üçün də orta məktəb dövründən müəyyən peşəyə yiyələnmək istiqamətini müəyyənləşdirmək lazımdır. Bəzən belə bir vəziyyətlə rastlaşırıq. Gəncin gözəl iş görmə qabiliyyəti var, orta məktəb kursu üzrə verilən biliklərə yaxşı yiyələnib, amma özünə inamı azdır, seçdiyi ixtisas üzrə ali məktəbə qəbul imtahanı verə bilər, ya yox. Yaxud hər hansı müəssisədə (fabrik, zavod) işləyə bilər, ya yox. Ona elə gəlir ki, kimsə ona mütləq kömək etməli, onun üçün yol açmalıdır. Bu baxımdan yaşlı nəslin təcrübəsindən öyrənmək, onların məsləhətlərini

dinləmək, göstərişlərinə əməl etmək lazımdır. Hər bir gənc öz imkanını nəzərə almalı və öz gücünə inanmalıdır. Orta məktəbi bitirdikdən sonra gənclər müstəqil həyat yoluna başlayırlar. Əgər uşaq orta məktəb illəri dövründə valideynlərin və müəllimlərin rəhbərliyi, nəzarəti altında böyüyür, inkişaf edir, və əmək fəaliyyəti göstərsə, məktəbi bitirəndən sonra işə özünün müstəqil düşüncəsi əsasında hərəkət edir. Məktəb illərində insanın lazımi qədər həyat təcrübəsi olmadığından onların ata-ana, müəllim məsləhətlərinə ehtiyacı var. Peşənin eləcə də məktəbin başlıca məqsədi şagirdi həyata hazırlamaqdır. Gənci peşə seçməyə hazırlamaq da bu məqsədin, yəni həyata hazırlamaq məqsədinin ayrılmaz hissələrindən biridir. Peşəyönümü anlayışının mahiyyətində məktəbin, ailənin, ictimaiyyətin şagirdi şüurlu surətdə peşə seçməyə hazırlamaq üçün birgə həyata keçirdikləri iş sistemidir. Peşəyönümü kompleks problemdir. Onun elmi metodik əsasını psixologiya, pedaqogika, təbiət, təbabət, iqtisadiyyat təşkil edir. Peşəseçmənin sosial aspektinə, gənclərin peşəseçmə ilə bağlı ictimai rəyin öyrənilməsi, kadrların istehsalatda möhkəmlənməsinə kömək edən sosial-mənəvi amillərin müəyyənəndirilməsi daxildir. Sosioloji tədqiqat peşəyönümünün sosial köklərinin öz gələcək fəaliyyətləndirilməsi, mənfi baxışların (fəhlə peşələrinin düzgün qiymətləndirilməsi, həyat yollarını seçərkən romantika və modaya uyumları (və s.) aşkara çıxarılmasına kömək edir. Peşəyönümünün psixoloji aspekti, şəxsiyyətin peşə üçün əhəmiyyəti onun xüsusiyyətlərini, müxtəlif xasiyyət və peşə növlərini, peşəyə yararlılığının psixoloji mahiyyətini və onun formalaşmasının mümkün olan yollarını öyrənməyi tələb edir. Psixoloji tədqiqat “insan-peşə” münasibətlərinə uyğun olan proseslərin mahiyyəti, habelə peşə istiqamətinin formalaşmasını aşkara çıxarmağa kömək edir.

Peşəyönümünün pedaqoji aspektinə, yeniyetmə-gəncləri şüurlu olaraq peşə seçməyə hazırlamaq məqsədilə gənclər arasında təlim-tərbiyənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi yolları və vasitələrinin müəyyən edilməsi daxildir. Burada söhbət peşəyönümü sahəsində məktəblilərin ailə ilə birlikdə iç sisteminin elmi əsaslarla müəyyən edilməsindən gedir. Bu mənada pedaqogika elminin qarşısında müəllimləri hələ tələbəlik illərindən başlayaraq peşəyönümü işi aparmağa metodiki cəhətdən hazırlanması və peşəyönümü sahəsində məktəbin tərbiyəvi işlərinin imkanlarının öyrənilməsi kimi vəzifə durur.

Göründüyü kimi, peşəyönümü probleminə kompleks şəkildə yanaşılmalıdır və bu problemin həllində tək-cə ailə yox, məktəb və ictimaiyyətin birgə işi vacibdir. Təbiidir ki, peşəyönümünün elmi əsaslarının işlənilməsi də pedaqoq, psixoloq, sosioloq, iqtisadçıların və digər mütəxəssislərin kompleks tədqiqatının nəticəsində mümkündür.

Ailədə şagirdlərin peşə seçməyə hazırlanması sosial problem baxımından valideynlərin müasir dövrün tələbinə uyğun, cəmiyyətə, dövlətə xeyirli bir vətəndaş yetişdirilməsində, şagirdlərin cəmiyyətin sosial-iqtisadi problemlərinin həlli üçün zəruri olan peşələrə istiqamətləndirilməsindədir və bunun üçün də valideynlərin peşəyönümü işinə cəlb olunması xüsusilə vacibdir. Onlarla əlaqəni möhkəmləndirmək üçün müxtəlif forma və metodlardan valideyn yığıncaqlarından, evdə valideynlərlə görüşməkdən, radio və televiziya vasitəsilə onlara müraciətdən, valideynlərə uşaqların daha çox meyl göstərdikləri peşələr haqqında məlumat verməkdən istifadə etmək lazımdır. Bundan əlavə uşaqların peşə seçməsində qarşıya çıxan çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün valideynlərlə fərdi söhbətlər keçirmək və onlara məsləhətlər vermək zəruridir. Qeyd etmək lazımdır ki, şagirdlərin peşə seçməsində valideynlərin təsiri çox güclü olur. Buna görə də şagirdlərə bütün peşələr haqqında geniş və ətraflı məlumat vermək valideynin, müəllimin vəzifəsidir.

Ailədə şagirdlərin peşə seçməyə hazırlanması işində məktəbin köməyi olmadan müvəffəqiyyət qazanmaq çox çətindir. Demək olar ki, mümkün deyil. Valideynlər daim məktəblə əlaqə saxlamalı, fənn müəllimləri, sinif rəhbəri ilə söhbətlər aparmalıdır. Şagirdlərin daha çox hansı fənlərə maraq göstərmələri diqqət mərkəzində olmalıdır. Ailədə şagirdlərin peşə seçməyə hazırlanmasında valideynlər pedaqoji biliklər, məsləhətlər almalıdırlar ki, bu məsuliyyət onlar üçün ciddi problemə çevrilməsin və istiqamətləndirmə düzgün getsin. Məktəbdə isə pedaqoji kollektivlə şagirdlərin maraq, meyl və qabiliyyətlərinin öyrənilməsi üzrə birgə iş aparmalıdırlar: Şagirdlərin müasir istehsalatın elmi əsasları, peşə və ixtisaslarla tanış etmək üçün dərsin imkanlarından istifadə etmək, valideynlər üçün peşəyönümü üzrə fərdi və kollektiv söhbətlər keçirilməsini planlaşdırmaq lazımdır.

Təcrübə göstərir ki, peşəyönümü işinin səmərəliliyi hər şeydən əvvəl onun dəqiq planlaşdırılmasından asılıdır. Peşəyönümü işlərinin planlaşdırılması şagirdlərin peşə seçməyə hazırlanmasında pedaqoji rəhbərliyin tərkib hissəsidir. Peşəyönümü təlim-tərbiyə işinin tərkib hissəsidir. Ona görə ki, yetişməkdə olan nəsil ümumi əmək hazırlığını məktəbdə-təlim-tərbiyə prosesində alır. Əmək fəaliyyətinin müxtəlif növləri və peşələrlə tanış olur, peşə seçməyə orada hazırlanır. Ona görə də müasir mərhələdə bu problem pedaqoji problem kimi də həllini tapmalıdır. Bu problemin düzgün həlli gələcək cəmiyyət qurucusunun marağı ilə qabiliyyəti arasında düzgün münasibətlərin olmasına əsaslı təsir göstərir. Peşəyönümü probleminin düzgün həlli həm şəxsiyyətin özü, həm də cəmiyyət üçün faydalıdır. Beləki peşənin düzgün seçilməsi həmin peşə sahibinin bu sahədə daha çox müvəffəqiyyət qazanmasına, maraqla, həvəslə fəaliyyət göstərməsinə, öz işindən zövq almasına və daha məhsuldar fəaliyyət göstərməsinə səbəb olduğu kimi, bu peşə sahəsində irəliyə getməyə də müsbət təsir göstərir. Bununla yanaşı müvafiq seçilən peşə cəmiyyətin iqtisadi və sosial inkişafına müsbət təsir göstərir. Peşəyönümü cəmiyyətin sosial iqtisadi tələbi ilə bağlı olub, gənc nəslin gələcək həyat yollarına düzgün və şüurlu surətdə qabiliyyət və bacarıqlarına, müvafiq psixofizioloji imkanlarını nəzərə almaqla kömək edilməsi prosesidir. Peşəyönümü problemi hazırkı dövrdə cəmiyyətin sosial iqtisadi tələblərinə cavab verən bir səviyyəyə qaldırılmalıdır. Hər bir şəxs əməyə, peşəyönümünə vətəndaşlıq borcu kimi baxmalı və cəmiyyətin gələcək həyatında hərtərəfli fəaliyyət üçün seçəcəyi peşəyə, məsuliyyətlə yanaşmalıdır.

Bunun üçün şagirdlərin peşə seçməyə hazırlanması işində aşağıdakı məsələlərin nəzərə alınması zəruridir:

- Şagirdlərin arzusu, meyli, bacarıq və qabiliyyəti arasındakı uyğunluq səviyyəsi.
- Şagirdlərin bacarığı və qabiliyyəti.
- Cəmiyyətin kadrlara olan tələbatı.
- Peşəyönümü işinin tərbiyəvi xarakteri.

- Sosial məşğulluğun nəzərə alınması və kadrların işlə təmin olunmasına diqqətin artırılması və s.

Peşəyönümü elə bir problemdir ki, onun düzgün həlli ölkənin kadrlara olan tələbatının ödənilməsinə səbəb olur. Eyni zamanda problemin müvəffəqiyyətli həlli həm peşə seçən gənc, həm də ümumi cəmiyyət üçün uğurlu nəticələrə səbəb olur.

Qeyd etdiyimiz kimi, yuxarı sinif şagirdlərinin peşə seçməyə hazırlanması işində ailənin də, məktəbin də, cəmiyyətin də müstəsna rolu vardır. Yəni ailə, məktəb və cəmiyyətin birgə işi nəticəsində gənclərin qədəm qoyduqları müstəqil həyatları təminatlı olur.

Lakin burada ailənin rolunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Çünki peşəyönümü işində şagird şəxsiyyətinin formalaşması da nəzərə alınır. Şəxsiyyətin formalaşmasında isə ailə vacib

yerlərdən birini tutur. Təcrübə göstərir ki, şagirdlərin təxminən 50%-i valideynlərin, 12.5%-i isə fənn müəllimlərinin təsiri ilə peşə seçməyə meyl edirlər. Göründüyü kimi əsas yeri ailənin rolu tutur. Ümumiyyətlə ailə kiçik bir dövlətdir, onun da öz qaydaları, qanunları, ənənələri vardır. Ailə hər bir insanın həyatında başlıca yer tutur. Hər bir valideyn övladının xoşbəxtliyini, ailəsinə, dövlətinə, xalqına faydalı bir insan kimi yetişməsində görür.

Ailədə yuxarı sinif şagirdlərinin peşə seçməyə hazırlanması işinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, cəmiyyətin gələcək qurucularının düzgün, hərtərəfli tərbiyə alması, peşə seçməsi, yəni dövlətinə xalqına faydalı olmaq üçün peşə seçməsi və öz sənəti, peşəsi ilə daim ucalmaq, irəli getmək, inkişaf etdirmək və inkişaf etmək və s. bu kimi yüksək keyfiyyətlərə sahib olmağa çalışmaq və ailəsinə, dövlətinə layiqli bir vətəndaş kimi yetişməsi üçün onun geniş dünyagörüşünə, zəngin təəyyülə, hərtərəfli bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnməsi və müstəqil həyat yoluna qədəm qoyduğunu tam dərk etməsidir.

Peşəyönümü probleminin müvəffəqiyyətli həlli hər kəsin bacarıq və qabiliyyətlərinə müvafiq peşə və ixtisas seçməsinə zəmin yaradır.

Ədəbiyyat

1. İlyasov M. "Məktəbdə peşəyönümü işinin sistemi" Bakı-1997.
2. Axundov S. "Mənəvi tərbiyə və peşə oriyentasiyası" Bakı-1997
3. İlyasov M. Şagirdlərlə peşə tərbiyəsi- Pedaqoji universitet xəbərləri. Pedaqoji psixoloji elmlər seriyası. Bak -1995, N 2.
4. Azərbaycan Respublikasının Təhsil qanunu, Bakı "Öyrətmən" nəşriyyatı 1993.
5. Axundov S., Həsənov A. "Ailədə uşaqların əxlaq tərbiyəsi" Bakı-1991.
6. İlyasov M. "Məktəbdə peşə məsləhətləri" Azərbaycan məktəbi jurnalı-1990 N 8.
7. Əhmədov Ə., Məcidov K. "Məktəblilərin peşəyönümü" Bakı-1989.
8. İlyasov M. "Məktəbdə peşə məsləhətləri" Azərbaycan məktəbi jurnalı-1989 N 1.
9. İlyasov M. Şagirdlərlə peşə maarifi işlərinin təşkili xüsusiyyətləri. Azərb. məktəbi jur. 1989 №2.
10. İlyasov M. "Məktəbdə peşə diaqnostikası" Azərbaycan məktəbi jurnalı-1986 N 1.
11. Zeynalov S. "Peşəyönümünün pedaqoji əsasları" Bakı-1984.
12. Zeynalov S. "Peşə seçmənin pedaqoji əsasları" Bakı-1980.
13. Qaralov Z., Seyidbəyova S. "Məktəbdə peşə oriyentasiyası üzrə iş" Bakı-1974.

ПОДГОТОВКА К ВЫБОРУ ПРОФЕССИИ ШКОЛЬНИКОВ В СЕМЬЕ КАК СОЦИАЛЬНАЯ И ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Алиев Араз Боран оглы, Алиева Хиджран Насир кызы

Резюме

В статье уделяется внимание социально-педагогическим аспектам подготовки учащихся к выбору профессии в семье и в школе. В настоящее время основа обеспечения нашего общества полезными, квалифицированными кадрами начинается с семьи, и в статье отражены обязанности и ответственность родителей в этой работе, при этом детско-родительские, родительско-школьные отношения учитывая достаточно места.

**THE PREPARATION FOR THE CHOICE PROFESSION OF
SCHOOLEHILDREN IN FAMILY AS SOCIAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM**

Aliyev Araz Boran, Aliyeva Hicran Nasir

Summary

The article focuses on the social and pedagogical aspects of preparing students to choose a profession in the family and at school. At the moment, the basis of providing our society with useful and qualified personnel starts from the family and the duties and responsibilities of parents in this work are reflected in the article, and at the same time, parent-child, parent-school relations are given a lot of space.

*Rəyçi: dos. Ələsgərov Baxış İslam oğlu
Daxil olma tarixi 18 sentyabr 2023-cü il*